

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 6, December 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.795

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 17.09.2019 Kabul Tarihi: 27.11.2019

Atıf Künyesi: Bayram Arif Köse, "Abbasilerde Türk İktidar Savaşları: Beckem", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 1969-1983.

ABBASİLERDE TÜRK İKTİDAR SAVAŞLARI: BECKEM

Turkish Power Wars in The Abbasids: Beckem

Dr. Bayram Arif Köse

ORCID No: 0000-0002-9900-9835

Artvin Çoruh Üniversitesi

Volume 11
Issue 6
December
2019

Öz

Türklerin Abbasi devlet kadrolarında istihdam edilmesiyle birlikte başlayan süreç, zamanla kontrolden çıkıp yeni mücadeleleri başlatmıştı. İlk etapta Arap ve İranlı unsurlara karşı denge oluşması amacıyla devlet kadrolarına düzenli olarak yerleştirilen Türkler zamanla güçlenerek Abbasi Devleti'nin en güçlü unsurları haline geldiler. Hilafetin hassa birliklerini oluşturan Türklerin yanı sıra çeşitli bölge valilikleri ve iktalar Türkler arasında da mücadele başlatmıştı. Bu mücadelelerin en önemlilerinden biri şüphesiz emîrî'l-ümerâlık için İbn Râik'le Beckem arasında yaşanan çekişmelerdi. Neticede Beckem kazanmış olsa da giderek pasifleşen hilafet kurumu, Türk iktidar savaşlarının ileride de devam edeceğinin işaretiydi. Bu makalede, İbn Râik'le Beckem arasındaki mücadelenin Türkler ve Abbasiler adına neler getirdiği ve Türklerin Abbasi devlet teşkilatındaki konumları, dönemin kaynakları doğrultusunda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beckem, İbn Râik, Abbasiler, Emîrî'l-ümerâ

Abstract

The process starting with the recruitment of Turks in the Abbasid state positions got out of control over time, giving rise to new conflicts. Placed in the government positions on a regular basis to counterbalance Arabic and Persian subjects at first, Turks gained strength over time and became the most powerful components of the Abbasid Empire. In addition to the Turks forming guard units of the Caliphate, various provincial governorates and iqtas (fiefs) caused conflict among Turks. It is no doubt that one of the most important of them was the strife between Ebn Râ'eq and Beckem for the office of amîr-al-omarâ. Although Beckem prevailed in the end, an increasingly inactive institution of caliphate signaled that Turkish power struggles would continue in the upcoming years. This paper discussed the outcomes of the fight between Ebn Râ'eq and Beckem for Turks and Abbasids, and the position of Turks in the Abbasid state organization in line with the sources of this period.

Keywords: Beckem, Ebn Râ'eq, Abbasids, Amîr-al-omarâ

Giriş

Ebü'l-Hüseyin Beckem, Abbasilerde önde gelen Türk komutanlar arasında olmakla birlikte emîrî'l-ümerâlık mevkinde kadar yükselmiş önemli bir devlet adamıdır. Abbasi hizmetine girmeden önceki yaşamına dair bilinenler, Ziyârî Emiri Merdâvîc b. Ziyâr'a karşı başlatılan halk ayaklanması ve tertiplenen suikast nedeniyledir. Kaynaklarda onun doğum tarihi, gençlik yılları ve yetişmesine dair pek fazla bilgi olmamakla birlikte, Taberistan'daki Alevî

hükümdarlara tabi olan komutanlardan Mâkân b. Kâkî'nin¹ hizmetinde paralı askerken, diğer askerler arasında başarılarıyla dikkat çekerek Merdâvîc'in hizmetine girdiği anlaşılmaktadır. Ancak Merdâvîc'in Türk askeri birliklerine kötü davranması, Türklerin başarılarıyla ün salmış olan Beckem etrafında toplanmasına neden olmuştu. Kaynakların naklettiğine göre değişik vehimlere kapılan Merdâvîc, eğer sürekli başları ezilmezse Türklerin karışıklık çıkaracağı düşüncesindeydi. Bu sebeple Türklere eziyet etmekten geri durmuyordu. Türkleri eğersiz atlara bindirmek suretiyle ahırlara göndererek aşağılaması ve Türk askerlerinin bazılarını dayak atması ona karşı isyanın temel sebeplerindendi. Gelişen bu olaylar neticesinde, daha sonra Bağdat askerlerinin başkumandanı olacak olan Tüzün, Yarûk, Muhammed b. Yınal et-Tercümân ve Beckem'in de aralarında bulunduğu önde gelen Türk komutanlar halkı Merdâvîc'e karşı ayaklandırmışlardı. Neticede Rebülevvel 323 (Şubat 935) tarihinde İran'ın bayramlarından birinin kutlanması esnasında öldürülen Merdâvîc'in konağı kalabalık tarafından yağmalanmıştı.²

Bu olayların yaşandığı dönemlerde Abbasilerde gelişen tüm süreç göstermektedir ki halifenin yetkilerinin nüfuzlu devlet adamlarınca gasp edilmesi veya valilerin artık merkezi dinlememeleri iktidar mücadelelerini arttırmıştı. Hilafet merkezinde adeta bir makam kapma yarışı başlamış ve önemli askeri birlikleri teşkil eden Türkler bu mücadelede daha avantajlı hale gelmişlerdi. İlk defa ihdas edilen emîrî'l-ümerâlık makamına Türk olan İbn Râik'in getirilmesi aslında devleti düzene sokmaktan ziyade halifeyi güvence altına almak gibi anlaşılmıştır. Bu sebeple öteden beri yüksek makamlarda gözü olan İbn Râik kendisine teklif edilen haciplik görevi yerine daha fazla yetkiye ihtiyaç duymuş ve bu yetkilerin kendisine verilmesi halinde hem halifenin hem de devlet merkezinin ihtiyaç duyduğu mali desteği sağlayacağını öne sürmüştü. Devlet kademelerinde çatışmaların tüm hızıyla devam ettiği bir dönemde üstün yetkilerle birlikte emîrî'l-ümerâ olan İbn Râik ilk olarak, daha önce desteğini almış olsa bile kendine rakip olabilecek otorite ve şahısları ortadan kaldırmak istemiştir. Dolayısıyla Abbasi Devleti bu kez Türklerin iktidar savaşlarına sahne olacaktı.³ Bu durumun,

¹ Beckem, Mâkân b. Kâkî'nin hizmetinde bulunduğu için bazı kaynaklarda Bickem el-Mâkânî veya Beckem-i Mâkânî olarak kaydedilmiştir. el-Kadı Ebî Ali el-Muhassin b. Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muhâdara ve ahbârü'l-müzâkere*, (neşr. Abbûd eş-Şâlecî), Beyrut 1971-1973, c. 1, s. 196, vd.; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2018, s. 275; Ayrıca kesin olmamakla birlikte at kuyruğu anlamına geldiği düşünülen Beckem kelimesinin İran kökenli bir kelime olup Türkçeye geçtiği yönünde görüşler mevcuttur. M. Canard, "Badjkam", *The Encyclopaedia of Islam*, c. 1, Leiden 1986, s. 866.

² Maçoudi, *Les Prairies D'or*, c. 9, (metin ve trc. C. Barbier de Meynard, Pavet de Courteille), A L'Imprimerie Impériale, Paris 1823-1877, s. 29; Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, (trc. Kıvameddin Burslan), (yayına haz. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Süleyman Genç, Ali Ertuğrul), TTK, Ankara 2016, s. 291-296; Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu'l-Fida İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (*İslâm Tarihi*), c. 6, (trc. heyeti: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 613-616; İmâdüddîn İsmâil b. Muhammed b. Ömer Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer, Târihu Ebi'l-Fidâ*, c. 2, (neşr. Mahmud Deyyüb), Beyrut 1997, s. 86; Kazvinî, *age*, s. 275; Hakkı Dursun Yıldız, "Beckem", *DİA*, c. 5, 1992, s. 287; K. V. Zettersteen, "Beckem", *İA*, c. 2, İstanbul 1979, s. 432-433; Canard, "agm", s. 866-867; Ahmet Güner, "Merdâvîc b. Ziyâr", *DİA*, c. 29, 2004, s. 178-179; Sûlî'nin, Merdâvîc'in öldürülme sebebine dair anlattıklarına göre, Merdâvîc'in birlikleri Cil ve Deylemlilerden bir de Türkler ve Horasanlılardan müteşekkildi. Önceleri hassa birliklerini Deylemlilerden oluştururken daha sonraları Türklere öncelik vermeye başlamış ve bu durum Deylemlilerin tepkisine neden olmuştu. Merdâvîc ise böyle yapmasındaki maksadın Türkleri ön saflarda çarpıştırıp Deylemlileri korumak olduğunu ve asıl yakın adamlarının Deylemliler olduğunu belirterek onların gönlünü almaya çalışmıştı. Fakat bu kez de Türkler duruma tepki göstererek Merdâvîc'i öldürdüler. Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttakillillâh ev Târihu'd-devleti'l-Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 Hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, (neşr. Heyworth Dunne), Kahire 1935, s. 62.

³ Hazar Türklerinden olan Ebû Bekr Muhammed b. Râik el-Hazerî, Bağdat Şurta Teşkilatı'nın başına getirilmiş daha sonra Halife Râzî tarafından Bağdat'a davet edilerek ilk defa ihdas edilmiş olan emîrî'l-ümerâlığa getirilmiştir. Tüm devlet gelirleri ve devlet idaresi artık İbn Râik'in uhdesinde toplanmış ve halife pasif hale gelmiştir. Sadece halifelik değil devletin divanları, kâtipleri ve diğer kurumları da artık işlemez hale gelmişti. Konuyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Bayram Arif Köse, "Abbasilerde Emîrî'l-Ümerâlığa Giden Sürecin Değerlendirilmesi, İbn Râik'in Faaliyetleri

Abbasi Devleti'nin içte ve dışta pek çok sıkıntılarla uğraştığı göz önünde bulundurulunca, devletin ömrünü uzatmış mı yoksa devleti daha büyük felaketlere mi sürüklemiş olduğu tartışmaya açık bir mevzudur. Zaman zaman çeşitli etnik ve dini grupların tahakkümüne giren Abbasi halifeleri, Türkleri iktidardan pay sahibi yapmakla bir yandan kendi etki alanını kısıtlarken, diğer yandan üstesinden gelemediği sıkıntıları bertaraf etmeyi planlamaktaydı. Bu sebeple Abbasi devlet merkezinde Türklerin en etkili makamları elde etmek için yaptığı planlar Bağdat'ta Türklerin siyasal anlamdaki üstünlük mücadelelerini beraberinde getirmiştir. Türklerin iktidar için yaptığı bu mücadeleler Abbasilerdeki diğer grupları etkisiz hale getirmekle bir bakıma halifenin işine yaramaktaydı. Bundan sonraki süreçte Abbasi halifelerini artık Türkler iktidara taşıyacak, gerekli gördüklerinde ise iktidardan indireceklerdi.

1) Beckem'in İbn Râik'in Hizmetine Girmesi ve Bağdat'a Gelişi

Merdâvîc'in öldürülmesinden sonra iki grup halinde ülkeyi terk eden Türklerden kalabalık olan grup Beckem'in öncülüğünde hareket etmekteydiler. Sûlî'nin belirttiğine göre Merdâvîc'i öldürdükten sonra sıkıntıya giren Türkler kendilerine Beckem'i lider seçerek onun etrafında toplanmışlardı. Cibâl bölgesine çekildikten sonra Dînever ve çevresinin haracını toplayıp Nehrevân'a varınca Halife Râzî-Billâh'a (322-329/934-940) mektup yazıp izin aldıktan sonra Bağdat'a yerleşmişlerdi. Fakat Râzî'nin bu tutumu hassa birliklerinin en mühimlerinden olan Hucariyye askerlerini endişelendirmiş, Beckem ve ona bağlı Türklerin gelişini kendilerine bir tuzak olarak görmüşlerdi. Bu sebeple devlet adamlarına baskı yapan Hucariyye askerleri Vezir İbn Mukle'yi onların Bağdat'tan gönderilmesine dair ikna etmişlerdi. İbn Mukle'den pek çok mal ve para alan Beckem ve mahiyeti Cibâl bölgesine doğru yeniden yola koyulmuşlardı. Olaylar bu şekilde gelişirken kendisi gibi Türk komutan ve yönetici olan aynı zamanda Basra'nın hâkimi olan İbn Râik, Beckem'e mektup yazarak gelmesi halinde onu ve askerlerini kendi mahiyetine alacağını bildirdi. Böylece Türkler Beckem'in komutasında Vâsıt'ta toplanmışlardı. İbn Râik'in yanına gelenler arasında İbn Râik'in emriyle yazılmış olan Beckem'in davet mektuplarına uyan Deylemîler de vardı. Bu mektuplar *Beckem er-Râikî* şeklinde yazılarak Beckem'in İbn Râik'e tabi olduğuna işaret ediyordu. Oldukça kalabalık olan bu iki asker zümre İbn Râik'in yanında bir hayli itibar görüyor ve pek çok hediye alıyordu. Hilafet merkezinde yaşanan bir dizi sıkıntı her geçen gün güçlenen İbn Râik'in Bağdat'a hâkim olmasının önünü açmıştı. Beckem'in katılımıyla güçlenen İbn Râik, onunla birlikte Bağdat'a hareket etmiş ve Zilhicce 324 (Kasım 936) tarihinde her ikisi de Râzî tarafından çeşitli hilatlar giydirilmişti. Bu gelişmeler Abbasi Devleti'nde Türklerin iktidarının yeni bir dönemini başlatmıştı. İlk defa ihdas edilmiş olan emîrî'l-ümerâlik makamına Beckem'in desteğiyle Türk olan İbn Râik'in getirilmesi, Abbasilerde Türk nüfuzunu arttırırken Türkler arasındaki rekabeti kaçınılmaz kılmaktaydı. Geniş yetkilerle donatılmış olan bu yeni makam, devlet adamları arasında kıyasıya bir rekabet başlatırken iç karışıklıkları da beraberinde getirmişti.⁴

ve Türklerin Bu Sürece Etkisi", 5. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı, (Asoscongress, İstanbul 2018), (yay. ed. Halit Keskin), Asos Yayınevi, Elazığ 2018, s. 769-785; Köse, "Emîrî'l-Ümerâ İbn Râik'in Askeri ve Siyasi Faaliyetleri", *Bilimsel Araştırmalarda Yeni Yaklaşımlar-1*, (ed. Osman Köse, Esra Kirik), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 327-346; Ahmet Ağrakça, "İbn Râik", *DİA*, c. 20, 1999, s. 242; Yıldız, "Emîrî'l-Ümerâ", *DİA*, c. 11, 1995, s. 158-159; C. E. Bosworth-R. M. Savory, "Amîr-al-omarâ", *Encyclopædia Iranica*, Vol. I/9, 1989, s. 969-971.

⁴ Sûlî, *age*, s. 62; İbn Miskeveyh, *age*, s. 296; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 6, s. 617-618, 635; Nahide Bozkurt, *Abbasiler*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, s. 106.

2) Beckem'in İbn Râik'le Arasının Bozulması ve Bağdat'a Hâkim Olma Mücadeleleri

Beckem'in kendisine verdiği destekle Bağdat'ın en yetkili ismi haline gelen İbn Râik, tüm yetkileri halife adına ona danışmadan kullanabilmekte ve her geçen gün daha da güçlenmekteydi. İlk etapta kendisine problem çıkaracağını düşündüğü hassa birlikleri olan Hucariyye ve Sâciyye'yi ortadan kaldıran İbn Râik'in zamanla Beckem'le arasının bozulduğu görülmektedir. Ancak öncelikle yapmaları gereken iş kendileri için tehlikeli gördükleri Abdullah el-Berîdî'nin isyanına son vermek olacaktı. Bu sebeple İbn Râik, Hucariyye birliğinden kaçıp kendisine sığınanları teslim etmesine dair teklifini reddedip itaat etmeyen Berîdî'ye karşı, Beckem ve Bedr el-Harşenî'yi hilatlar giydirip hareke geçirmişti. Beckem'in ilk olarak İbn Râik'in emrinin hilafına davranması bu olaylar sırasında görülmektedir. Bedr el-Harşenî'yle birlikte Câmide mevkinde beklemeleri emredilen Beckem bu emri dinlemeyip Sûs şehrine kadar ilerlemişti. Burada iki yüz yetmiş kadar Türk askeriyile birlikte, Berîdî'nin tam teçhizatlı üç bin kişilik ordusunu 325 (936-937) yılında mağlup etmeyi başarmıştı. Berîdî'nin mağlup komutanı Ebû Cafer el-Cemmâl komutasında altı bin kişilik bir ordu daha göndermesi de Beckem'in zaferiyile sonuçlanmıştı. Çaresizce kaçmaya çalışan Berîdî'nin gemisinin batması hazinesinin bir kısmının Beckem'in eline geçmesine neden olmuştu. İkbâl komutasında üçüncü kez ordu göndermeyi başaran Berîdî bu kez İbn Râik'in askerlerini mağlup etmesine rağmen Beckem'den korkusu nedeniyle esir aldığı askerleri serbest bırakmayı tercih etmişti. Bu gelişmeler Beckem'in Ahvaz'a tamamen hâkim olmasını sağlamıştı. Sırada Basra şehri vardı. Bir taraftan İbn Râik'in diğer taraftan Beckem'in kuşatmasına maruz kalan şehir halkının gösterdiği direniş Beckem ve İbn Râik'in çabalarını sonuçsuz bırakmıştı. Kuşatmanın tüm şiddetine rağmen halkın İbn Râik'e teslim olmadığını gören Beckem, İbn Râik'e yönelerek, halkı kendisinden bu derece bıktırarak ne yaptığını sormuş, İbn Râik ise bilmediğini dile getirmişti. Sûlî'nin belirttiğine göre Basra halkının İbn Râik'ten nefret ederek Berîdî'nin yanında yer almasının sebebi, İbn Râik'in adamlarının kendisinden habersizce Basra'yı ateşe vermeleriydi. Diğer taraftan saklandığı adadan çıkan Berîdî yeni bir planın peşindeydi. İmâmüddeve b. Büveyh'i, Halife Râzî'ye karşı kışkırtıp ondan yardımcı birlikler almayı başarmıştı. Bunun üzerine İbn Râik en güçlü adamı olan Beckem'i Müüzüddeve b. Büveyh'le savaşmak için görevlendirmek istemiş ancak Beckem, Ahvaz'ın yönetimi ve vergi gelirlerini vermesi karşılında bu görevi yerine getireceğini aksi halde savaşmayacağını belirtmişti. Bunun üzerine İbn Râik, onu 130 bin altın karşılığında Ahvaz'ın harp ve haraç işlerine görevlendirip bu problemi çözmesini istemişti. Beckem başarılarını arttırırken İbn Râik her cephede yeniliyordu. Berîdî'nin ani gece baskını neticesinde karargâhını ateşe verip Beckem'in yanına sığınmıştı. Bu sırada Beckem'in adamları beklenen hamleyi yapıp onun tutuklanmasını istediye de muhtemelen Beckem henüz vaktinin gelmediğini düşünerek buna yanaşmamıştı. Birkaç gün sonra İbn Râik, Vâsıt'a dönmüştü.⁵ Ancak burada belirtmek gerekir

⁵ Sûlî, *age*, s. 98-99; *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-Hadâik fî Ahbâri'l Hakâik*, c. 4/1, (neşr. Ömer Saidi), Şam 1972. s. 294-301; İbn Miskeveyh, *age*, s. 351-355; Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedânî, *Tekmilâtü Târîhi't-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961, s. 309-310; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 6-9; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, c. 23, (tahk. Abdülmecîd Turhaynî), (neşr. Muhammed Ali Beydun), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 78-80; Abdurrahmân İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn (Dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî târihi el-Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-sâni'lekber*, c. 3, (neşr. Halil Şehade, Süheyl Zekkar), Beyrut 2000, s. 501-502; Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, c. 7, (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 2003, s. 422-424; Yıldız, "Beckem", s. 287-288; İbn Kesîr, öldürücü bir yığıt olarak nitelendirildiği Beckem'in bu başarıları neticesinde Mesrik'ten Horasan'a kadar olan yerlerin iktasıyla ödüllendirilip halife tarafından hilatlar giydirilmek suretiyle emirlik payesi elde ettiğini belirtmektedir. Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Davud İbn Kesîr el-Dimaşkî el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 11, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1985, s. 326; İbn Râik'in Beckem'i İbn Mukâtil'e danışmadan Ahvaz'a tayin etmek istemesi İbn Mukâtil'in buna

ki ikisi arasında mücadele çoktan başlamıştı. Beckem, İbn Râik'in emrinde olmasına rağmen elindeki iktaları ve gelirleri arttırmak için çaba sarf ediyordu.⁶

Berîdî'nin teşvikiyle iyice cesaretlenen İmâmüddevlle b. Büveyh'in, kardeşi Müüzüddevlle b. Büveyh'i 326 (937-938) yılında Ahvaz ve çevresini alması için göndermesi Beckem'i yeniden harekete geçirmişti. Ancak Beckem bu kez başarılı olamamıştı. Emrindeki Türk askerlerinin yayları şiddetli yağmur sebebiyle ıslanıp ok atamaz hale gelmişti. Çareyi Vâsıt'a çekilmekte bulan Beckem, buradan İbn Râik'e mektup yazıp perişan olduklarını ve askerlerinin yeniden toparlanması için 200 bin altına ihtiyaçları olduğunu belirtmişti. İbn Râik'ten, eğer bu meblağı karşılayacak parası varsa, kendisi gelip onu teslim alana kadar beklemesini istiyordu. Ancak bu para yanında yoksa askerlerinin isyan etmesi ihtimaline karşın Bağdat'ta gitmesi gerektiğini belirtiyordu. Bundan sonra İbn Râik'in Bağdat'a gitmesinden sonra Vâsıt'a gelen Beckem, ihtiyaç duyduğu parayı temin için çareyi daha önce tutuklamış olduğu Ahvaz'ın ileri gelenlerini 50 bin dinar fidye karşılığında serbest bırakmakta bulmuştu. Fakat Ebû Zekerıyya es-Sûsî'nin yaptığı nasihat Beckem'i bu fikrinden vazgeçirmişti. Çünkü böyle yapması durumunda yönetime ve işleri düzeltmeye talip olmasına rağmen insanlara kötülük yapmış olacaktı. Ebû Zekerıyya es-Sûsî kendisine İbn Râik'i örnek göstererek onun halka nasıl zulmettiğini ve bu sebeple halk nazarında nefret edilen bir kişi olduğunu belirtmişti. Ayrıca Ahvaz ileri gelenlerinin fidye karşılığında serbest bırakılması hilafet merkezinin de kabul etmeyeceği bir durumdu. Merdâvîc'in daha önce Türklere yaptığı zulmü hatırlatan Ebû Zekerıyya es-Sûsî, böylece tutsakların fidyesiz serbest bırakılmasını sağlamıştı.⁷

Bu sırada bazı kişilerin Müüziddevlle'ye Berîdî'nin kendisini tutuklatıp Beckem ve İbn Râik'le arasını düzeltmek istediğini bildirmeleri üzerine Müüziddevlle, Askerimükrem'den⁸ geri çekilmeyi reddetmişti. Gelişmelerden haberdar olan Beckem ise Sûs ve Cündişâpûr'a⁹ asker sevk ederek buraları ele geçirmişti. Onun hâkimiyet alanını genişletmesi ve Büveyhoğulları yerine Bağdat'a hâkim olmak istemesi İbn Râik tarafından fark edilmişti. Beckem'in Vâsıt'ta işleri yoluna koyması artık Bağdat için önünde her hangi bir engel bırakmamıştı. Bunu gören İbn Râik'in ilk hamlesi, Ahvaz'ın haraç ve çiftlik idaresine tayin ettiği Ali b. Halef b. Tannâb'ı

şiddetle karşı çıkmasına neden olmuştu. İbn Mukâtil'in bu tayine karşı çıkmasının gerekçesi, henüz kendisiyle yeni arkadaşlık kurmuş kılıçlı bir Türk olan Beckem'in Ahvaz'a tayininin ileride büyük sorunları beraberinde getirme ihtimaliydi. Ona göre Ahvaz'ın güzelliğini gören Beckem buraya tek başına hâkim olmak isteyecek ve bununla yetinmeyip idaresine yeni yerler katacaktı. Neticede Beckem'in Ahvaz'a tayininden vazgeçilince Beckem derhal İbn Mukâtil'i etkileyip kararından vazgeçirmek için bir plan yapmıştı. Tercümanla birlikte gece yarısında yanına 10 bin altın alıp bir gemiye binip İbn Mukâtil'in evine gitmişti. Amacı tüccar tabakasından olup parayı seven İbn Mukâtil'i etkileyip fikrinden vazgeçirmektir. Planında başarılı olan Beckem, İbn Mukâtil'i etkileyip kararından vazgeçirmişti. İbn Mukâtil, İbn Râik'le tekrar görüşüp Beckem hakkında daha önce söylediklerinin geçersiz olduğunu ve Ahvaz'a tayininin aslında doğru bir karar olacağını belirtmişti. Böylece Ahvaz'a tayini gerçekleşen Beckem, kime nasıl davranacağını iyi bilerek emîrî'l-ümerâliğe yükselmişti. Yine Beckem'in iyi siyaset bilen biri olduğunu kanıtlayan diğer bir hadise ise Beckem'le İbn Râik arasında elçilik yapan Ebû Zekerıyya es-Sûsî'nin naklettiği bilgilerdir. Bu bilgilere göre, Beckem, Ebû Zekerıyya es-Sûsî'yi elçi olarak göndermeden önce ona bazı tavsiyelerde bulunup adamlarının mallarını dağıttıktan sonra hazinesinde kalan parayı devamlı yüksek gösterirdi. Böylece elçinin kendine güveninin gelmesini ve İbn Râik karşısında daha cesaretli konuşmasını sağlardı. Eğer elçi Beckem'in hazinesindeki paranın azlığından haberdar olsa İbn Râik karşısında aciz kalıp tereddütlü konuşmalarıyla düşmanı cesaretlendirecekti. İbn Miskeveyh, *age*, s. 356-358, 379-381; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 18, 40.

⁶ Charles Defrémery, "Mémoire Sur Les Émirs al-oméra", In: *Mémoires Présentés Par Divers Savants à l'Académie Des Inscriptions et Belles-lettres de l'Istitut de France*, Vol. 2, 1852, s. 136.

⁷ İbn Miskeveyh, *age*, s. 359-361; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 12-13; Defrémery, Beckem'in İbn Râik'ten ordunun ihtiyaçları için istediği paranın 200 bin dirhem olduğunu belirtmektedir. Bkz. Defrémery, "agm", s. 137.

⁸ Ahvaz'ın kuzeyinde Hûzistan'da kurulmuş olan şehir günümüzde mevcut değildir. Mustafâ L. Bilge, "Askerimükrem", *DİA*, c. 3, 1991, s. 493.

⁹ Hûzistan'ın şehirlerinden olan Cündişâpûr bir dönem Saffârilere başkentlik yapmıştır. Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-büldân*, c. 2, Beyrut 1977, s. 170-171; Ebü'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, (neşr. M. Reinaud), Paris 1840, s. 315.

Beckem'le görüşmeye göndermesi olmuştu. Bu görüşmede Beckem'e yapılan teklif, Ahmed b. Büveyh'e karşı birlikte savaşmak ve karşılığında kendisiyle birlikte askerlerinin maaşlarının ödenmesine yönelikti. Bu görüşmede Beckem hilatlar giydirdiği Ali b. Halef b. Tannâb'ı kendisine kâtip yaptı. Her geçen gün daha da güçlenen Beckem'e karşı İbn Râik'in ikinci hamlesi, ona karşı Râzî'nin Berîdîleri desteklemesini sağlamak olmuştu. Bu hususta onu ikna eden İbn Râik, ondan Berîdîlerden memnun olduğuna dair bir mektup almıştı. Berîdî'ye yapılan teklife göre, Beckem'i Vâsıt'tan çıkardığı takdirde yıllık asker gönderme ve 600 bin dinar karşılığında burası kendisine iktâ edilecekti. Bu durum Beckem'i bir hayli telaşlandırmıştı. Adamalarıyla bir araya gelen Beckem yapılan istişare neticesinde ilk olarak Berîdî'nin ortadan kaldırılması, ardından İbn Râik ve Râzî'ye karşı harekete geçilmesi yönünde karar aldı. Askerlerini toplayıp Berîdî'ye karşı Basra'ya doğru harekete geçen Beckem, Berîdî'nin yaklaşık bin kişilik askerini mağlup etmişti. Savaşın sonucunu Matârâ adlı bölgede bekleyen Berîdî, askerlerinin yenilip geri döndüğünü görünce bir hayli korkmasına rağmen askerlerinden tek bir kişinin bile öldürülmediğini görünce sevinmişti. Beckem'in mağlup ettiği halde bu askerlerin kaçmasına müsaade etmesinin sebebi onu İbn Râik'le yaptığı ittifaktan koparmaktı. Savaştan iki gün sonra yazdığı mektupta, savaşı önce kendisinin başlattığını ve buna rağmen askerlerinin kaçmasına müsaade ettiğini belirtiyordu. Onları kovalayıp suda boğma ve öldürme imkânı olmasına rağmen böyle yapmamış ve Berîdî'yle anlaşma yapmak istemişti. Bu mektubunda asıl hedefinin Bağdat'ı ele geçirmek olduğunu belirten Beckem, bunu başarması durumunda yardımlarına karşılık Vâsıt'ı Berîdî'ye vermeyi vadediyordu. Mektuba olumlu cevap veren Berîdî sevinç içinde Beckem'e saldırmamaya söz vermişti. Anlaşma sağlayan Beckem için sırada İbn Râik ve Bağdat'ın ele geçirilmesi vardı ve bu hususta oldukça temkinli davranmaktaydı.¹⁰

3) Beckem'in Emîrî'l-Ümerâlık İçin Mücadelesi

Merkezde gerçekleşmekte olan vezir tayin ve azilleri Türk komutanların idareye daha fazla karışmalarının önünü açmaktaydı. Cafer b. el-Furât'tan sonra boş kalan vezirlik makamına getirilen İbn Mukle'nin, her şeyi emîrî'l-ümerâ olan İbn Râik'in güdümünde yapması ve vezirliğin vermiş olduğu hakları kullanamaması onu yeni bir güç aramaya teşvik etmişti. Bu bağlamda Türk askerlerinden aldığı güçle İbn Râik'in karşısında en büyük rakip olan Beckem'i destekleyip onun emîrî'l-ümerâ olmasını temine çalışmaktaydı. Daha önce oğlu ve kendinin el konulan mallarının vezir olunca iadesi, İbn Râik'in onayından geçmeyince haliyle bu ikili arasındaki çekişmeleri arttırmıştı. Halife Râzî'nin onayıyla vezir tayin edilmiş olmasına rağmen İbn Râik'in tahakkümünden kurtulamaması Beckem'i kıskırtmasına neden olmuştu. Nihayet İbn Râik'in yerine emîrî'l-ümerâlığa daha layık olması münasebetiyle kendisinin geçmesi gerektiğini bildiren mektubunu Beckem'e ulaştırmıştı. Mektupta Beckem'i açıkça İbn Râik'e karşı kıskırtıyor ve onu emîrî'l-ümerâ olmaya teşvik ediyordu. Daha önceden beri İbn Râik'le problemler yaşamaya başlayan ve açıkça hedefinde Bağdat'ı ele geçirmek olan Beckem bu hususta bir hayli ümitlenmişti. Ayrıca Rey'de bulunan Veşmgîr'in de bu hususta aynı görüşte olması onu harekete geçirmişti. İlk etapta Râzî'ye yazdığı mektuplarda İbn Râik'i kötüleyen Beckem, onun ve adamlarının yakalanması durumunda müsadere edeceği yaklaşık 3 milyon dinarı Râzî'nin hazinesine vermeyi vaat ediyordu. Hilafetin mali sıkıntısı ve bundan çıkış araması Türkler arasında iktidar çekişmelerini şiddetlendiriyordu. Buna rağmen Râzî, Beckem'in bu mektubuna olumsuz yaklaşırsa da muhtemelen aradaki dengeyi sağlamak adına tam olarak bir ret cevabı vermemişti. Dolayısıyla hem İbn Râik hem de Beckem emîrî'l-ümerâlığın kendi uhdelerinde kalması için yarışırken, hazineye vaat ettikleri desteği sağlamış

¹⁰ *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 303; İbn Miskeveyh, *age*, s. 365-367; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 15-16; Defrémery, "agm", s. 138-140.

olacaklardı. Tam bu durumda İbn Mukle'nin harekete geçmesi olayların seyrini Beckem lehine değiştirmişti. İbn Râik'ten nefret eden Beckem ve İbn Mukle'ye karşı Râzî'nin İbn Râik'e desteği tam değildi. İbn Mukle, Beckem'e yazdığı mektupta onu Bağdat'a davet etmiş, üstelik bu harekete halifenin razı olduğunu belirtmişti. Ancak ne var ki durum böyle değildi ve İbn Mukle şartlar olgunlaşmadan kafasına göre harekete geçmişti. Râzî'nin oyununa gelen İbn Mukle yakalanıp hapse atılırken, yazdığı mektuplar bizzat Râzî tarafından İbn Râik'e gösterilmişti. Râzî'ye bu tavrından dolayı müteşekkir olan İbn Râik, onunla görüşmelerini gizli tutmaktaydı. Çünkü Beckem'in Râzî'nin kendisini desteklediğine dair uyanmasını istemiyor ve onu tuzağa düşürmek istiyordu. Beckem ise durumdan tam haberdar olmadan Bağdat yakınlarına kadar gelmişti. Dârü'l-Hilâfe'de ise durum tam olarak İbn Mukle için felaketti. İbn Mukle sağ eli kesilmesine rağmen Beckem'in kendisini kurtaracağından pek emin bir şekilde vezirlikte ısrar ediyor ve İbn Râik'ten intikam alma hayali kuruyordu. Ancak dilinin de kesilmesi emredilen İbn Mukle, Abbasi Devleti'ne bunca hizmetine rağmen hizmetçi dahi verilmediği dar hücrelerinde vefat etmişti. Kaynaklar onun öldürülmesinde İbnü'l-Muntasır'ı halifelik için Râzî'ye karşı kışkırtmasının da etkili olduğunu belirtmektedir.¹¹

Bu süreçte Beckem'in sancaklarında hala *Beckem er-Râikî* ibaresi yazıyor olması şeklen de olsa onun konum itibarıyla İbn Râik'e bağlı olduğunu göstermektedir. Sürecin kendi lehine olduğunu gören Beckem, Bağdat'a girip İbn Râik'in elinden emîrî'l-ümerâlığı almak istiyordu. Halife Râzî'nin kendisini ümitlendirmesi üzerine sancaklardan İbn Râik'in ismini silerek bu kez ona bağlı olmadığını göstermişti. 1 Zilkâde 326 (30 Ağustos 938) tarihinde Bağdat'a doğru harekete geçtiğinde Ebû Zekerîyya es-Sûsî, Beckem'e yaptığı tavsiyede, İbn Râik'in emrinde çalışması münasebetiyle bu asi tavrının yanlış olduğunu ve Râzî'nin de, adamları fazla olan İbn Râik'ten yana tavır takınacağını belirtiyordu. Fakat Beckem, Râzî'nin İbn Râik yanlısı davranmasının göstermelik olduğundan emin bir şekilde, İbn Râik'in gücünü hafife alıyordu. Durumdan haberdar olan İbn Râik onu tekrar Vâsıt'a göndermesi için Râzî'yi iknaya çalışıyordu. Bu durum Beckem'i doğrulamakta ve gerçekten de Râzî'nin kendisinden yana olduğunu göstermekteydi. Ancak buna rağmen İbn Râik'in ısrarcı tavrı Râzî'yi Beckem'den yana olmaktan çevirmiş ve geri dönmesi için mektuplar yazmasına neden olmuştu. Bağdat yakınlarında büyük bir nehir olan Deyâlî Nehri'nin doğu kıyısında karargâh kuran Beckem, Râzî'nin mektuplarını pek dikkate almıyordu. Adamlarını nehrin karşı kıyısına gönderen İbn Râik'in niyeti sultan sarayına girip burada savunma tedbirleri almaktı fakat bu fikrinden vazgeçip nehre doğru ilerlemeye başladı. İki Türk komutanın iktidar mücadelesi en şiddetli haline yani savaş eşiğine gelmiş durumdaydı. Daha hırslı görülen Beckem'in askerleri nehre atlayıp yüzererek karşıya geçmeye başladılar. İbn Râik'in adamları ise geri çekilerek onların Bağdat'a ilerlemesine imkân veriyorlardı. Neticede adamlarının geri çekilmesi üzerine ciddi bir mücadeleye girmeden mağlup olan İbn Râik, Ukbarâ'ya kaçarken, Bağdat'a giren Beckem, 13 Zilkâde 326 (10 Eylül 938) tarihinde hilatlar giydirilerek emîrî'l-ümerâlığa tayin edilmişti. Beckem göreve gelir gelmez çok zekice bir karar aldı ve İbn Râik'in komutanlarına mektuplar yazarak onların Bağdat'a gelmelerini sağladı. Böylece İbn Râik'in birliklerini yeniden

¹¹ Sûlî, *age*, s. 105; *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 304-310; İbn Miskeveyh, *age*, s. 367-377; eş-Şeyhü'l-İmâm Cemâleddin Ebî'l-Hasan Ali b. Mansur Zâfir b. Hüseyin Ezdî, *Ahbârü ed-Düvelü'l-Münga'ta*, c. 2, (tahk. Asım Mustafa Hüzeyme, Muhammed Abdülkerim, Muhammed Ali Yusuf Tağğani, Ali İbrahim Mustafa Ubâbe), 1999, 404-405; İbnü'l-Esir, *age*, c. 7, s. 16-18; el-Mekîn Circîs b. el-Amîd Ebü'l-Yâsir b. Ebî'l-Mekârim b. Ebî'l-Tâlib, *Târihü'l-Müslimîn Sâhibü Şeriatü'l-İslâm Ebî'l-Kâsım Muhammed ilâ ed-Devletü'l-Atabekîyye (el-Mecmû'u'l-mübârek)*, *Historia Seracenica*, (neşr. Thomas Erpenius), Leiden 1625, s. 205; Ebü'l-Fidâ, *age*, c. 2, s. 85; Nüveyrî, *age*, c. 23, s. 81-82; Zehebî, *age*, c. 7, s. 426; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 327-329; Cemâlüddin Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî, *en-Nücümü'z-zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, c. 3, (neşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992, s. 301; el-İmâm Şihâbüddin Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akerîyyî el-Hanbelî el-Dimaşkı İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, c. 4, (neşr. Abdülkâdir el-Arnaût, Mahmûd el-Arnaût), Beyrut 1986-1995, s. 137.

toplaması mümkün olmayacaktı. İbn Râik içinse saklandığı yerden olayları takip etmekten başka çare kalmamıştı.¹²

Gerek İbn Mukle'nin hapse atılması mevzuunda çelişkili tavırları, gerekse Beckem'den yana tavır takınıp İbn Râik'le iş çevirmesi Râzî'nin azalan otoritesinin bir göstergesiydi. Türklerin iktidar mücadelesinde güçlü gördüğü tarafın lehine anlık kararlar veren Râzî, olayların gidişatını iyi tespit edemiyor ve yanılı içerisine düşüyordu. Her ne kadar Türklerin bu mücadelesi devlet kademelerindeki güç dengesinin sağlanmasına katkı sağlıyor olsa da devletin geleceği hem iktisaden hem de idari anlamda ciddi şekilde tehlikeye giriyordu. İbn Râik'i emîrî'l-ümerâ olarak tayin etmekle, hem vezirlik makamını pasif hale getiren hem de tüm divanların yetkisini İbn Râik'e devreden Râzî, zamanla kendi otoritesini kaybetmekle kötü bir tecrübe edinmişti. Muhtemelen eski gücünü yeniden kazanmak adına bu makamda bir değişikliği uygun görmüş ve Beckem'den yana tavır takınmıştı. Halifelerin bu şekilde değişken bir politika izlemesi devletin en güçlü birimlerini oluşturan Türklerin iktidar savaşlarını tetikleyen en önemli etkenler arasında yerini almıştı.

Beckem Bağdat'ı ele geçirdikten sonra daha önce kendisine bazı tavsiyelerde bulunan Ebû Zekeriyya es-Sûsî'ye Bağdat'ı ele geçireceği sırada yanında 50 bin dinarı olduğuna dair yaydığı haberin aslında düşmanı yanıltma taktiği olduğunu belirtmişti. Gerçekte yanında sadece 5 bin dirhemi olmasına rağmen hem İbn Râik'e karşı hem de Râzî'ye karşı kendisini güçlü ve zengin gösterip emîrî'l-ümerâ olabileceğini göstermek istemişti. Eğer İbn Râik'e elçi olarak gönderdiği Ebû Zekeriyya es-Sûsî'ye parasının az olduğunu belli etseydi, elçinin cesareti kırılacak ve İbn Râik karşısında daha çekingen konuşacaktı. Beckem bu tavrıyla elçinin cesaretini ve sözünün tesirini arttırmıştı. Bu tavrı onun zekâsının bir göstergesiydi.¹³

4) Beckem'in Emîrî'l-Ümerâlığı ve İbn Râik'in Yeniden Güçlenmesi

Musul gelirleri kendisine bırakılmış olan Nâsîrüddevle b. Hamdân'ın merkeze göndermesi gereken vergileri göndermemesi üzerine Halife Râzî ve Beckem, 3 Muharrem 326 (10 Kasım 937) tarihinde Diyârırebâ ve Musul'a doğru harekete geçmişlerdi. Nâsîrüddevle b. Hamdân, Râzî'ye hediye edilip kendi nezaretine bırakılmış olan çiftliklerin gelirlerini merkeze göndermeyi kesmişti. Bu sebeple Musul'a hareket eden Râzî, Tikrit'te kalarak Beckem'i Dicle Nehri'nin doğu tarafından Musul'a göndermişti. Yolda Nâsîrüddevle b. Hamdân'ın Râzî'ye hediye olarak gönderdiği un, arpa ve hayvan yüklü gemilerle karşılaşan Beckem bu gemilere el koyup Râzî'ye ait malların tümünü adamlarına dağıttı. Ayrıca gemileri de teslim alıp nehri onlarla geçti. Küheyl adlı mevkiye Nâsîrüddevle b. Hamdân'la karşılaşan Beckem'in adamları burada yaptığı savaşı kaybetti. Durumu ölüm kalım mücadelesi olarak değerlendiren Beckem bizzat savaşa katılarak mücadeleyi yeniden başlatmıştı. Mücadeleyi kazanan Beckem, Nâsîrüddevle b. Hamdân'ı takip etti ve Nusaybin'e kadar ulaştı. Nâsîrüddevle b. Hamdân ise Âmid'e ulaşmıştı. Beckem'in zafer mektubunu alan Râzî ise Tikrit'ten ayrılıp Musul'a yürümüşü. Beckem'in zafer mektubundan önce ordusundan ayrılıp İbn Râik'in safına katılan yaklaşık bin kişilik Karmatî grubu nedeniyle Râzî'nin ordusunda durum iyi değildi. Özellikle erzak sıkıntısını bahane eden bu grubun Bağdat'a dönüp İbn Râik'in safına geçmesi, onların gelişyle saklandığı yerden çıkan İbn Râik'i emîrî'l-ümerâlık için yeniden ümitlendirmişti. Hatta Karmatîlerin onun teşviki ile Bağdat'a geldikleri yönündeki ihtimal de söylentiler arasındaydı. Haberi alan Râzî, İbn Râik tarafından yakalanmak korkusuyla beraberindeki kâtibi

¹² *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 310-317; İbn Miskeveyh, *age*, s. 377-378; Hemedânî, *age*, s. 316-317; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 18-20; Ebû'l-Fidâ, *age*, c. 2, s. 85-86; Zehebî, *age*, c. 7, s. 427; İbn Haldûn, *age*, c. 3, s. 504; Defrémercy, "agm", s. 144; Beckem'in İbn Râik'le mücadelesi hakkında ayrıca bkz. Ebû'l-Mekârim, *age*, s. 205; Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve Câmi'u'l-gurer*, c. 5, (neşr. Dorothea Krawulsky), Beyrut 1992, s. 374.

¹³ İbn Miskeveyh, *age*, s. 379-380; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 20.

Ali b. Halef b. Tannâb'la birlikte derhal Musul'a geçmişti. Diğer taraftan Âmid'e kaçmış olan Nâsirüddeve b. Hamdân, Beckem'in Nusaybin, Diyârrebîa ve diğer yerlere bırakmış olduğu kumandanların, yerlerini terk edip Musul'a dönmelerini fırsat bilerek Nusaybin'e geri dönmüştü. Diyârrebîa'nın bu şekilde kaybedilmesi İbn Râik'in yeniden güçlenip harekete geçtiği bu dönemde Beckem'in moralini bir hayli bozmuştu. Ama onu asıl sıkıntıya sokan ise adamlarının Musul'dan ayrılıp Bağdat'ta İbn Râik'in saflarına katılmasıydı. Perişanlığını Râzî ve emîrül-ümerânın elinde yalnız Musul'un kaldığını belirterek dile getiren Beckem, önlem olarak Musul'un sur kapılarını kapatıp arkadaşlarını gözaltında tutmaya dahi mecbur kalmıştı. Bu sırada Nâsirüddeve b. Hamdân, İbn Râik'in Bağdat'ta yeniden ortaya çıkmasından habersiz bir şekilde peşin 500 bin dirhem vaadiyle Beckem'le anlaşmak üzere bir elçi gönderdi. Bir an önce Bağdat'a gidip olayları kontrol altına almak için Musul'u Hamdânîlere terk etmeyi düşündüğü bir zamanda, Nâsirüddeve b. Hamdân'dan böyle bir teklif gelmesi Beckem'i bir an olsun rahatlatmıştı. Anlaşmanın bir an önce gerçekleşmesi için derhal Râzî'nin yanına varıp izin isteyen Beckem'in ilk başvurusu Râzî tarafından kabul görmedi. Ancak Beckem'in yapılacak en doğru şeyin bir an önce Bağdat'a dönmek olduğu yönünde onu ikna etmesi zor olmadı. Anlaşmanın üzerine Nâsirüddeve b. Hamdân'a hilat ve sancak gönderilmiş, o da kendisinden söz alınmak üzere gönderilen kadiya vaat ettiği 500 bin dirhemi teslim edip Beckem'e göndermişti.¹⁴

Bağdat'ta Râzî ve Beckem'in yokluğundan istifade eden İbn Râik epey bir taraftar toplamıştı. Mağlup ettiği Muhammed b. Yınal et-Tercümân eski elbiseleriyle derhal Beckem'in yanına gelip Bağdat'taki olaylar hakkında detaylı bir rapor sunmuştu. Belirttiği bilgilerin doğruluğu Beckem'in emîrül-ümerâlığı yeniden İbn Râik'e kaptırması anlamına geliyordu. Öyle ki saklandığı yerden çıkan İbn Râik, Karmatîlerden üç yüz kadar kişiyi kendine katmayı başarmış ve kendisini engellemeye çalışanları bir bir mağlup etmişti. Ayrıca hassa ordularından olan Hucariyye ve insanlardan bir grup İbn Râik'e birlikte savaşmaya söz vermişlerdi. İbn Râik onlara üçer beşer dirhem dağıtarak sadakatlerini sağlamaya çalıştı. Bu sırada Cafer b. Verkâ, Ahmed b. Hakan ve İbn Bedr gibi isimler Beckem ve Râzî adına sarayı muhafazaya çalışıyordu. İyice güçlenen İbn Râik, Beckem'in konağına gitmek için sarayı tutan birliklerin yolu açmasını istedi ancak onlar buna yanaşmadılar. Bağdat şimdi bir tarafta Beckem'in adamları diğer tarafta ise İbn Râik ve askerleri arasında yeni bir çatışmanın eşiğine gelmişti. Beckem henüz Bağdat'a ulaşamadığı için İbn Râik her bakımdan daha avantajlıydı. Bu imkânları iyi değerlendirip Beckem'in adamlarını mağlup eden İbn Râik, devlet erkânından birçok kişiye çeşitli vaatlerde bulunup bu vaatlerin unutulmaması için kendisine iltihak edenlere seramikten mühürler verdi. Sarayı ele geçirmeyi başaran İbn Râik saray halkına eman vermenin yanında, Râzî'nin annesine ve haremine iyi davranacağına dair bir elçi gönderdi. Böylece sarayı ele geçirdikten sonra Beckem'in konağına doğru ilerleyen İbn Râik ufak bir çarpışmadan sonra orayı da ele geçirmişti. İbn Râik devlet merkezini bu şekilde tamamen kontrolüne geçirdikten sonra daha önce Beckem'in yanına kaçmış olan Muhammed b. Yınal et-

¹⁴ *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 320-323; İbn Miskeveyh, *age*, s. 387-389; Hemedânî, *age*, s. 317; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülük ve'l-ümem*, c. 13, (neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ), (indeks. İbrâhim Şemseddin, Beyrut 1993), Beyrut 1992-1995, s. 377; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 25-26; Ebü'l-Fidâ, *el-Yevâküt ve'd-darab fî târihi Haleb*, (neşr. Muhammed Kemâl, Fâlih el-Bekûr), Halep 1989, s. 28; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 329-330; İbn Tağrıberdî, *age*, c. 3, s. 304; Defrémery, "agm", s. 145; Emîrül-ümerâlık makamında açıkça gözü olduğu görülen Nâsirüddeve b. Hamdân çeşitli dönemlerde babasından sonra Musul'da valilik yapmıştır. Halife Râzî döneminde ondan izin almaksızın Musul ve çevresini ele geçirmesi hilafet merkezinin önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Zamanla Diyârrebîa, Diyârmudar, Diyârbekir ve Cezîre'ye hâkim olmayı başaran Nâsirüddeve b. Hamdân, vergi vermeyi durdurmasına rağmen, Bağdat'ı ele geçiren Beridîlere karşı kendisinden yardım isteyen Râzî'ye yardım etmenin yanında, İbn Râik'i suikast sonucu ortadan kaldırıp 330 (942) yılında onun makamına sahip olmayı başarmıştı. Bkz. İbn Miskeveyh, *age*, s. 427-431; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 49; Güner, "Nâsirüddeve", *DİA*, c. 32, 2006, s. 402-403.

Tercümân, çoğunlukta Türk ve Deylemli askerlerden oluşturduğu yaklaşık 4 bin kişilik birlikle Vâsıt'tan gelmiş ve Nehrevan'da İbn Râik'le savaşarak mağlup bir şekilde gemiyle tekrar Musul'a kaçmıştı. İbn Râik bir taraftan Beckem'in konağında arama yaparken diğer taraftan Beckem'e belli şartlar karşılığında anlaşma teklifinde bulunmak üzere İbn Şirzâd'ı elçi olarak Musul'a göndermişti. Bu elçiyi yanında alıkoymayı tercih eden Beckem, kendi şartlarını bildirmek üzere farklı bir elçi gönderdi. Beckem'in öne sürdüğü teklife göre İbn Râik, Fırat Yolu, Diyârimudar, Kinnesrîn ve Avâsım bölgesine tayin edilip oraya gidecekti. Bir taraftan İbn Râik'in teklifi kabul etmesi, diğer taraftan Nâsîrüddevle b. Hamdân'ın vaat ettiği malların elçiyi beraber gelmesi üzerine Râzî ve Beckem nihayet 9 Rebûlevvel 327 (4 Ocak 939) tarihinde Bağdat'a dönebilmişlerdi.¹⁵

Ancak İbn Râik'in bu bölgelere tayini onu Beckem için bir tehdit olmaktan çıkarmamıştı. İlk girişiminde hala eski gücünde olduğunu kanıtlayan İbn Râik, Bağdat'ı tamamen kontrol altına almasına rağmen daha fazla güçlenmek ve Beckem'i adamlarından mahrum etmek için zamana ihtiyacı vardı. Bu sırada Beckem'in Enbar askeri valiliğine atadığı Türk komutan Balba, İbn Râik'le mücadele etmek adına bütün Fırat Yolu bölgesinin kendisine verilmesine dair Beckem'e bir mektup göndermiş ve böylece istediği tayin gerçekleşmişti. Ancak Rahbe'yi ele geçirince bu kez İbn Râik'le mektuplaşan Balba burada onun adına faaliyetlere başlayarak Râzî ve Beckem'e itaatten ayrılmıştı. Duruma büyümeden müdahale etmek isteyen Beckem gulam ve hacibini dört yüz kişilik bir birlikle Balba üzerine sevk etti. Neticede yakalayıp deve üzerinde teşhir edilerek Bağdat'a getirilen Balba, kesin olmamakla birlikte Beckem tarafından zehirlenmişti.¹⁶

Kendisine verilen bölgelerde güçlenmeye devam eden İbn Râik, Beckem'e karşı her fırsatı değerlendirmeye çalışırken Beckem'in Bağdat'ta itibarı Râzî nezdinde daha da artmaktaydı. 328 (939-940) yılında Râzî'nin huzurunda Vezir Berîdî'nin kızı Sâre ile evlenen Beckem akrabalık yoluyla Bağdat'ta yerini iyice sağlamlaştırmıştı. Aynı yıl içerisinde Vâsıt'ı ele geçirmek isteyen Hasan b. Büveyh'in girişimini durdurmak isteyen Beckem, Râzî'yle birlikte Bağdat'tan hareket ettiler. Onların ani hücumundan korkan Hasan b. Büveyh'in Ahvaz'a kaçması üzerine Bağdat'a geri döndüler. Cibâl bölgesinde Karmîsin'e uğrayan Beckem, Deylemlilerden kendisine sığınanlarla birlikte Bağdat'a dönmüştü.¹⁷

Berîdî'yle akrabalık yoluyla arasını düzeltmiş olan Beckem ona bir mektup yazarak Cibâl bölgesini fethetmesini istemiş ayrıca hacibi Adl'le birlikte beş yüz adamını ona yardıma göndermişti. Kendisi Ahvaz'ı ele geçirmeye çalışan Ahmed b. Büveyh'i Ahvaz'dan uzaklaştırmak üzere harekete geçecekti. Berîdî o kadar çok güçlenmişti ki askerlerinin bir ucu Sûs'a kadar ulaşmıştı. Kendisine gönderilen yardımcı birliklere iyi davranan Berîdî'nin

¹⁵ *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 323-328; İbn Miskeveyh, *age*, s. 391; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 26; Ebü'l-Mekârim, *age*, s. 206; Zehebî, *age*, c. 7, s. 428.

¹⁶ İbn Miskeveyh, *age*, s. 392-393; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 27.

¹⁷ *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 333-334; İbn Miskeveyh, *age*, s. 393-394; İbnü'l-Cevzî, *age*, c. 13, s. 382; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 32; Zehebî, *age*, c. 7, s. 429; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 332-334; İbn Tağrîberdî, *age*, c. 3, s. 306; Defrémery, "agm", s. 148; Beckem'in Berîdî'nin kızıyla evliliğine dair müelliflerin daha sonraki dönem kayıtlarında bazı karışıklıklar mevcuttur. 332 (942-943) yılı olayları anlatılırken Berîdî'nin kardeşini öldürme sebebine yer veren müellifler burada Beckem'le alakalı da bilgi vermişlerdir. Sürekli kardeşi Ebû Yusuf'tan borç isteyen Berîdî yine borç istemesi için bir adamını kardeşine göndermişti. Ona, önünde içerisi değerli mücevherlerle dolu sandığı işaret ederek bu sandığı kardeşine götürmesini ve karşılığında 10 bin altın borç istemesini söylemişti. Kaynakların belirttiğine göre bu sandıktaki mücevherat, Beckem'in kızı Sâre'yi Berîdî ile evlendirirken kızına verdiği sandıktı. Beckem bu sandığı Dârü'l-Hilâfe'den alıp kızına vermiş, Berîdî de Beckem'in kızı yani hanımı Sâre'den bu mücevherleri almıştı. Burada daha önceki kayıtlara göre yanlış olan bilgi Sâre'nin Beckem'in kızı olduğu ve Berîdî ile evliliğidir. Hâlbuki aynı kaynaklardaki daha önceki kayıtlar Sâre'nin Berîdî'nin kızı olup Beckem'le evlendiği yönündedir. Bkz. İbn Miskeveyh, *age*, s. 454; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 73; İbn Haldûn, *age*, c. 3, s. 517; Defrémery, "agm", s. 184.

Bağdat'a gidip Beckem'in değerli eşyalarını ele geçirip Vâsıt'a dönme planlarının olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Ancak bu planında biraz tereddüt yaşamakla birlikte fırsat kolluyordu. Kendisine Beckem'den mektuplar gelmesine rağmen onun görevlendirdiği sefere çıkmakta çok ağır davranıyordu. Artık beklemeyeceğini ve harekete geçeceğini belirtmesine rağmen bunu bir türlü gerçekleştiriyordu. Asıl niyetinin Beckem'e karşı bir hareket olduğu anlaşılınca Beckem'in adamları durumu kendisine bildirilmişti. Bunun üzerine Beckem aceleyle askerlerini bırakıp Bağdat'a gitmişti. Beckem'in Bağdat'a geliş haberi her ne kadar Berîdî'ye ulaştırılmış olsa da onun Bağdat'a geliş sebebi tam olarak bilinmiyor ve mağlup olup döndüğüne dair ihtimaller akla geliyordu. Beckem'in Bağdat'a gelişi nedeniyle bir hayli korkan Berîdî, Beckem'in haciple birlikte gönderdiği adamı Ebû Zekeriyya es-Sûsî'yi yanına çağırış ve ona Beckem'in Vâsıt'a yürüdüğüne dair haberleri sormuştu. Kendisine zarar vereceğinden korkan Ebû Zekeriyya es-Sûsî ise Beckem ne zaman Bağdat'a geldi ki oradan Vâsıt'a hareket etsin şeklindeki sözleriyle durumdan haberdar olmadığını belirtmeye çalışmaktaydı. Berîdî onu Bağdat'a gönderip durumu öğrenmek ve korkularını gidermek istiyordu. Bunun için onun tüm yol hazırlıklarını tamamlamış ve ona bir gemi tahsis etmişti. Ancak durumdan şüphelenen Ebû Zekeriyya es-Sûsî bu sırada Beckem'in bir hâdim vasıtasıyla gönderdiği mektubu almıştı. Beckem'in kendisine saklanmasını söylediği bu mektup Ebû Zekeriyya es-Sûsî'yi iyice şüphelendirmişti. Berîdî ise Beckem'le arasının düzelmesinden ümidi kesmişti. Ayrıca adamları onu Ebû Zekeriyya es-Sûsî'ye karşı harekete geçmeye teşvik etmekteydi. Berîdî'nin planlarına rağmen Beckem'in yanına kaçmayı başaran Ebû Zekeriyya es-Sûsî, ona olup biteni anlatmıştı. Beckem tüm ikna çalışmalarına rağmen Berîdî'nin üzerine gitmekte kararlıydı. Neticede Vâsıt'ta Berîdî'nin yükselmesine sebep olan İbn Şirzâd'ı yakaladı ve 328 (939-940) yılında Berîdî'yi vezirlikten azlettiğini ilan etti. Boş kalan vezirlik makamına ise Ebû'l-Kâsım Süleyman b. el-Hasan b. Mahled'i atamıştı. Hareketini gizli tutan Beckem, Berîdî'nin haberdar olmaması için yanındakilere, mektuplaşmayı dahi yasaklamıştı.¹⁸

5) Beckem'in Öldürülmesi

Halife Râzî'nin 15 Rebîülevvel 329 (18 Aralık 940) tarihinde vefat etmesinin¹⁹ ardından yeni halifenin henüz kesinleşmediği zamanda devlet erkânı Beckem'den gelecek emri beklemeye başlamışlardı. Beckem, Ebû Abdullah el-Kûfî'ye mektup yazarak; Râzî'ye vezirlik yapanları, divan görevlilerini, kadıları, adil olanları, fakihleri ve şehrin ileri gelenlerini toplayıp onlarla yeni halife konusunda istişare etmesini belirtmişti. Toplanan heyet Beckem'in isteği doğrultusunda Muktedir-Billâh'ın (295-320/908-932)²⁰ oğlu Ebû İshak İbrahim'in Müttakî-Lillâh (329-357/940-968)²¹ unvanıyla halife olmasını kararlaştırmıştı.²²

Halifenin belirlenmesinden sonra askerleriyle birlikte Medâr bölgesine gelen Berîdî'nin askerlerine karşı Beckem, adamlarından Nüştekin ve Tüzün komutasında asker göndermişti. Yapılan mücadelenin başında Beckem'in gönderdiği birlikler zorlanınca bizzat Beckem'e haber verip kendisinin gelmesini talep ettiler. Bunun üzerine Beckem 14 Recep 329 (14 Nisan 941) tarihinde Vâsıt'tan yola çıktı. Ancak o harekete geçince savaşın seyri değişmiş ve adamları

¹⁸ Beckem, Berîdî ile savaşı esnasında kâtibiyle birlikte bulunduğu bir gemide kâtibi İbn Şirzâd'ın Berîdî ile yazışmalarını öğrenmişti. Gemiye posta güverciniyle gelen bir mektup Beckem'in sefere çıkması, karadan gönderdiği askerleri hakkında bilgi ve diğer gizli tuttuğu bilgilerine dair içeriğe sahipti. Bu şekilde sırlarının açığa çıkmasına hiddetlenen Beckem, kâtibinden bunun hesabını sormuş ve o da herkesin bildiği kendi el yazısını inkâr edemeyip suçunu kabullenmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple kâtip öldürülerek nehre atılmıştı. *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 335; İbn Miskeveyh, *age*, s. 395-398; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 32-33; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 332-334; İbn Tağrıberdî, *age*, c. 3, s. 310; Berîdî'nin azline dair ayrıca bkz. İbnü'l-İmâd, *age*, c. 4, s. 143.

¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "Râzî-Billâh", *DİA*, c. 34, 2007, s. 489-490.

²⁰ Özaydın, "Muktedir-Billâh", *DİA*, c. 31, 2006, s. 144-145.

²¹ Güner, "Müttakî-Lillâh", *DİA*, c. 32, 2006, s. 223-224.

²² İbn Miskeveyh, *age*, s. 407-408; Hemedânî, *age*, s. 324; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 37.

Berîdî'nin askerlerini dağıtmayı başarmıştı. Bu sebeple adamları Beckem'e tekrar haber gönderip gelmesine lüzum kalmadığını belirttiler. Bu haber Beckem tarafından Bağdat'a zafer haberi olarak ulaştırılıp minberlerden halka ilan edildi. Beckem ise ağırlıklarıyla beraber yola çıktığı için geri dönmek yerine Ebû Zekeriyya es-Sûsî'nin tavsiyesine uyarak gitmişken biraz avlanmayı tercih etti. Ahvaz yakınlarında Cûr bölgesinin zenginlikleri dikkatini çekmiş ve küçük bir grupla birlikte bölgeye doğru ilerlemişti. Ancak burada yaptığı ufak çarpışmalarda arkasından hançerlenerek öldürüldü. Tîb ile Medâr arasında bir mevkiye 21 Recep 329 (21 Nisan 941) günü meydana gelen bu olaylar Beckem'in askerlerinin şaşkınlıkla dağılmasına neden olmuştu. Deylemîler, Berîdî'nin yanına gitmeyi tercih ederek ondan eski maaşlarına nispetle iki kat fazla maaş aldılar. Türk askerleri ise hilafete sadık kalarak Tekinek önderliğinde Bağdat'a döndü.²³

Abbasilerin önemli Türk komutan ve yöneticilerinden olan Beckem iki yıl, sekiz ay, dokuz gün yaptığı emîrî'l-ümerâlık görevi süresince devamlı olarak halife adına çatışmalara girmiş ve halifeye karşı çıkabilecek güçlerle mücadele halinde olmuştur. Halifeden sonra en yetkili isim haline gelen Beckem'in kendi adına bastırıldığı ve üzerlerinde kendi resimleri olan dinarlar mevcut olmakla birlikte, devlet gelirlerini iyi kontrol edip hazineye hükmediyor olması dikkat çekicidir. Bir defasında 1 milyon 100 bin dinar parasına halife tarafından el konulmasına rağmen öldüğünde geriye 200 milyon kûsur para bırakmıştı. Bu da onun para biriktirme ve saklamaya meyilli olduğunu göstermektedir. Arapça bilmesine rağmen yanlış konuşmaktan çekindiği için tercüman kullanmayı tercih eden Beckem, âlim ve sanatkârlarla sohbet etmeyi seven bir şahsiyetti. Arapça konuşmamasına dair yaptığı açıklamada, bir lider olarak konuşurken hata yapmanın diğer insanların hata yapmasına benzemeyeceğini dile getirerek tercüman tutmasına açıklık getirmiştir.²⁴

²³ Maçoudi, *age*, c. 8, s. 375; İbn Miskeveyh, *age*, s. 413-415; Hemedâni, *age*, s. 326; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 39-40; Ebû'l-Fidâ, *age*, c. 2, s. 88-89; Nüveyrî, *age*, c. 23, s. 88; Kazvinî, *age*, s. 276; İbn Haldûn, *age*, c. 3, s. 509; Defremery, "agm", s. 154; Ebû Dülef, İran seyahatinde Hilvan'daki Merc Kalesi'nden bahsederken, Beckem'in bu kaleyi inşa etmek istediğini ancak 329 (941) yılında vefat etmesi nedeniyle bunu gerçekleştiremediğini belirtmektedir. Bkz. Abû-Dulaf Mis'ar İbn Muhalhil, *Travels in Iran (circa A. D. 950)*, (Arabic Text with an English Translation and Commentary: V. Minorsky), Cairo University Press 1955, s. 44, 88; İbn Miskeveyh'in belirttiğine göre Beckem oldukça dahi bir insandı. Öyle ki azlettiği kâtibi İbn Şîrzâd hakkında çok mal sahibi olduğuna dair söylentilerin doğruluğunu öğrenmek için yaptığı davranış onun akıllı bir devlet adamı olduğunu göstermekteydi. Beckem, İbn Şîrzâd'a sahip olduğu büyük meblağ malın bir kısmını yer altına gömdüğünü ve bir kısmını da emanet etmek üzere güvenilir birini aradığını söyleyerek İbn Şîrzâd'ın büyük meblağlar karşısındaki tavırını ölçmek istemişti. İbn Şîrzâd ise 100 bin altın gibi büyük bir rakamı duymasına rağmen hiç düşünmeden evet diyerek bu meblağı çok görececek bir tavır içerisinde girmeyerek gerçekten zengin olduğunu göstermişti. Beckem onun bu parayı emanet almak üzere gösterdiği cesaret nedeniyle onun zenginliğine hükmetmişti. Kayıtlar Beckem'in kendi ifadesiyle, öfkesine hâkim olamayıp insanları dövdüğünü veya öldürdüğünü belirtmektedir. Bu huyundan dolayı öfkesini kontrol amaçlı Sinân b. Sâbit'ten yardım istemiş ve o da bu hususta yapması gerekenleri kendisine bildirmişti. Ayrıca Beckem'i yeri geldikçe ikaz edecekti. Onun adalet, insaf ve zulümden sakınmaya dair tavsiyelerine uyan Beckem bu hususlarda bir hayli düzelmiş ve insanlara adalet ve merhametle davranmaya başlamıştı. Kıtık zamanında Vâsıt'ta aşevi açmanın yanında, Bağdat'ta hastane inşa etmişti. Tenûhî, *age*, c. 7, 248-249; İbn Miskeveyh, *age*, s. 399-404; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 340-346; Mahmut Kaya, "Sinân b. Sâbit", *DİA*, c. 37, 2009, s. 239-240; Yine İbn Miskeveyh'in belirttiğine göre hazinelerini çöllere saklamak için sandıkların içerisine yerleştirdiği adamlarla ve hazineleriyle yola çıkar, çölde her hangi bir yere gelindiğinde sandıktan çıkardığı adamlarla birlikte hazineleri gömer ve sonra adamları tekrar sandıklara kapatarak geri dönerdi. Böylece hazineleri gömenler de dâhil Beckem'den başka hiç kimse hazinelerin yeri hakkında bir bilgiye sahip olamazdı. Ancak çöle hazine gömmek için getirdiği kişileri hazineleri gömdükten sonra öldürdüğüne dair iftiralar da mevcuttur. Bkz. İbn Miskeveyh, *age*, s. 415-416; Hemedâni, *age*, s. 327.

²⁴ *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 322, 332, 341; İbnü'l-Cevzî, *age*, c. 14, s. 9-14; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 7, s. 40; Nüveyrî, *age*, c. 23, s. 88; İbn Kesîr, *age*, c. 11, s. 340-347; İbn Tağrîberdî, *age*, c. 3, s. 314; Ağırakça, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, Akdem Yayınları, İstanbul 2015, s. 156-157; Yıldız, "Beckem", s. 288.

Sonuç

İdareciliği boyunca pek çok kişinin emrinde bulunmuş olan Beckem'in Abbasilerdeki kariyeri İbn Râik'in emrine girmekle değişmişti. Artık merkeze daha yakın olan ve bu fırsatı iyi değerlendiren Beckem, dönemin en yetkili makamı olan emîrî'l-ümerâlığı ele geçirmek için çok başarılı bir yol takip etti. Aslında sürecin başında belki de böyle bir niyeti olmamasına rağmen, devlet içerisindeki çeşitli grupların, asker ve valilerin kendi aralarındaki çekişmeleri ve bu çekişmeler nedeniyle halifenin pasif kalması Beckem'in niyetini değiştirmişti. İbn Râik'in emîrî'l-ümerâlığa gelir gelmez Türk gruplardan oluşan askeri birlikleri tasfiye etmesi, kendi makamını bir süreliğine güçlendirmişti. Ancak bundan sonra iç karışıklıklarda her cephede yenilmeye başlamış ve onun başarısızlıklarını Beckem başarılarıyla örtmeye başlamıştı. Haliyle bu durum Beckem'i o makama kendisinin daha layık olduğu düşüncesine sevk etmişti. Neticede Abbasilerin bu karışık dönemlerinde görülmektedir ki, Türk gruplardan bir kısmı tasfiye edilirken, diğer bir Türk grubu devlet kademelerinde gücü ele geçiriyordu. Bu durum Abbasilerde iktidarı şeklen elinde bulunduran halifelere rağmen, Türklerin devlet içerisindeki gücünü göstermekteydi. Fakat bu aşırı güç Türk grupları arasında da mücadeleleri beraberinde getirdi. İbn Râik'le Beckem arasında sürekli el değiştirdiği görülen güç dengeleri, Abbasilerde Türk iktidar savaşlarının bir süre daha devam edeceğinin işaretiydi.

Kaynakça

- ABŪ-DULAF, Mis'ar Ibn Muhallil, *Travels in Iran (circa A. D. 950)*, (Arabic Text with an English Translation and Commentary: V. Minorsky), Cairo University Press 1955.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, Akdem Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, "İbn Râik", *DİA*, c. 20, 1999, s. 242.
- BİLGE, Mustafa L., "Askerimükrem", *DİA*, c. 3, 1991, s. 493-494.
- BOSWORTH, C. E.-SAVORY, R. M., "Amîr-al-omarâ", *Encyclopædia Iranica*, Vol. I/9, 1989, s. 969-971.
- BOZKURT, Nahide, *Abbasiler*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.
- CANARD, M., "Badjam", *The Encyclopaedia of Islam*, c. 1, Leiden 1986, s. 866-867.
- DEFRÉMERY, Charles, "Mémoire Sur Les Émirs al-oméra", *In: Mémoires Présentés Par Divers Savants à l'Académie Des Inscriptions et Belles-lettres de l'Istitut de France*, Vol. 2, 1852, s. 105-196.
- DEVÂDÂRÎ, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek, *Kenzü'd-dürer ve Câmi'u'l-gurer*, c. 1-9, (neşr. Dorothea Krawulsky), Beyrut 1992.
- EBŪ'L-FİDÂ, İmâdüddîn İsmâil b. Muhammed b. Ömer, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, c. 1-4, (neşr. Mahmud Deyyüb), Beyrut 1997.
- _____, *Takvîmü'l-Büldân*, (neşr. M. Reinaud), Paris 1840.
- _____, *el-Yevâkît ve'd-darab fi târihi Haleb*, (neşr. Muhammed Kemâl, Fâlih el-Bekûr), Halep 1989.
- GÜNER, Ahmet, "Merdâvic b. Ziyâr", *DİA*, c. 29, 2004, s. 178-179.
- _____, "Müttakî-Lillâh", *DİA*, c. 32, 2006, s. 223-224.
- _____, "Nâsîrüddevle", *DİA*, c. 32, 2006, s. 402-403.

Abbasilerde Türk İktidar Savaşları: Beckem

- HAMEVÎ, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu‘cemü’l-büldân*, c. 1-5, Beyrut 1977.
- HEMEDÂNÎ, Muhammed b. Abdilmelik, *Tekmiletü Târîhi’t-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961.
- İBN HALDÛN, Abdurrahmân, *Târîhi İbn Haldûn (Dîvânü’l-mübtede ve’l-haber fî târihi el-Arab ve’l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi’s-sâni’lekber*, c. 1-8, (neşr. Halil Şehade, Süheyl Zekkar), Beyrut 2000.
- İBN KESÎR, Ebu’l-Fida İsmail İmadu’d-Din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Davud İbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. 1-14, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1985.
- İBN MİSKEVEYH, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya’küb Miskeveyh, *Tecâribü’l-Ümem*, (trc. Kıvameddin Burslan), (yayına haz. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Süleyman Genç, Ali Ertuğrul), TTK, Ankara 2016.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemâlüddîn Ebü’l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî, *en-Nücümü’z-zâhire fî Mülûki Mısır ve’l-Kâhire*, c. 1-16, (neşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.
- İBNÜ’L-CEVZÎ, Ebü’l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî târihi’l-mülûk ve’l-ümem*, c. 1-18, (neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ), (indeks. İbrâhim Şemseddin, Beyrut 1993), Beyrut 1992-1995.
- İBNÜ’L-ESÎR, Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu’l-Fida, *el-Kâmil fî t-Târîh*, (*İslâm Tarihi*), c. 1-10, (trc. heyeti: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016.
- İBNÜ’L-İMÂD, el-İmâm Şihâbüddîn Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akeriyyî el-Hanbelî el-Dımaşkî, *Şezerâtü’z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, c. 1-10, (neşr. Abdülkâdir el-Arnaût, Mahmûd el-Arnaût), Beyrut 1986-1995.
- KAYA, Mahmut, “Sinân b. Sâbit”, *DİA*, c. 37, 2009, s. 239-240.
- KAZVİNÎ, Hamdullah Müstevfî-yî, *Târih-i Güzide*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2018.
- Kitâbü’l-Uyûn ve’l-Hadâik fî Ahbâri’l Hakâik*, c. 4/1, (neşr. Ömer Saidi), Şam 1972.
- KÖSE, Bayram Arif, “Abbasilerde Emîrû’l-Ümerâlîğa Giden Sürecin Değerlendirilmesi, İbn Râik’in Faaliyetleri ve Türklerin Bu Sürece Etkisi”, 5. *Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, (*Asoscongress, İstanbul 2018*), (yay. ed. Halit Keskin), Asos Yayınevi, Elazığ 2018, s. 769-785.
- _____, “Emîrû’l-Ümerâ İbn Râik’in Askeri ve Siyasi Faaliyetleri”, *Bilimsel Araştırmalarda Yeni Yaklaşımlar-1*, (ed. Osman Köse, Esra Kirik), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 327-346.
- MAÇOUDI, *Les Prairies D’or*, c. 1-9, (metin ve trc. C. Barbier de Meynard, Pavet de Courteille), A L’Imprimerie Impériale, Paris 1823-1877.
- MEKÎN, Circîs b. el-Amîd Ebü’l-Yâsir b. Ebi’l-Mekârim b. Ebi’l-Tâlib, *Târîhü’l-Müslimîn Sâhibü Şeriatü’l-İslâm Ebî’l-Kâsım Muhammed ilâ ed-Devletü’l-Atabekiyye (el-Mecmû’u’l-mübârek)*, *Historia Seracenicæ*, (neşr. Thomas Erpenius), Leiden 1625.

NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, c. 1-31, (tahk. Abdülmecîd Turhaynî), (neşr. Muhammed Ali Beydun), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Muktedir-Billâh”, *DİA*, c. 31, 2006, s. 144-145.

_____, “Râzî-Billâh”, *DİA*, c. 34, 2007, s. 489-490.

SÛLÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttakîlillâh ev Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 Hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, (neşr. Heyworth Dunne), Kahire 1935.

TENÛHÎ, el-Kadı Ebî Ali el-Muhassin b. Ali, *Nişvârü'l-muhâdara ve ahbârü'l-müzâkere*, c. 1-8, (neşr. Abbûd eş-Şâlecî), Beyrut 1971-1973.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Beckem”, *DİA*, c. 5, 1992, 287-288.

_____, “Emîrû'l-Ümerâ”, *DİA*, c. 11, 1995, s. 158-159.

ZÂFİR EL-EZDÎ, eş-Şeyhü'l İmâm Cemâleddîn Ebî'l-Hasan Ali b. Mansur Zâfir b. Hüseyin Ezdî, *Ahbârü ed-Düvelü'l-Müngatı'a*, c. 2, (tahk. Asım Mustafa Hüzeyme, Muhammed Abdülkerim, Muhammed Ali Yusuf Tağganî, Ali İbrahim Mustafa Ubâbe), 1999.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, c. 1-17, (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 2003.

ZETTERSTEEN, K. V., “Beckem”, *İA*, c. 2, İstanbul 1979, s. 432-433.